

*„Az Úr az én erősségem.”
(Zsolt 18,3)*

**150 ÉVE SZÜLETETT
PAPP ANTAL C. KÜZIKEI ÉRSEK**

**Nagykálló, 1867. november 17. –
Miskolc, 1945. december 24.**

Marosi István
(Beregszász, főiskolai lelkész II. RFKMF)

A MUNKÁCSI GÖRÖGKATOLIKUS EGYHÁZMEGYE PAPP ANTAL PÜSPÖKI KINEVEZÉSÉNEK IDEJÉBEN

Bevezetés

Papp Antal életének jelentős részét, 33 évet a Munkácsi Egyházmegye szolgálatában töltött. Ebből 12 éven át püspökként szolgált – ahogy búcsúzásakor fogalmazott – az „Istenoltalmazta Munkácsi Egyházmegyét”.¹² Segédpüspöki kinevezésekor még élt Firczák Gyula püspök, akinek munkássága alatt az egyházmegye az országvezetés egyik legfontosabb partnerévé vált a térség szellemi és gazdasági felzárkóztatásában. Papp Antal utódlási joggal való kinevezése után azonban – még a püspökszentelés megtörténte előtt – elhunyt Firczák Gyula, akinek hivatalát gyakorlatilag azonnal átvette Papp Antal.

A „nagy háborúhoz” közeledve a ruszinság, amely az egyházmegye nemzetiségeinek a legnagyobb részét tette ki, újra a kül- és belpolitikai viharok erőterébe került. Ezáltal az egész egyházmegye és annak vezetése belesodródott abba a társadalmi és politikai küzdelembe, amely jellemezte a magyar politikumot és társadalmat a 20. század első két évtizedében. A munkácsi püspököket és a görögkatolikus papságot már jó ideje azonosították a ruszinok vezetői és értelmiségi rétegével. Ez különösen felerősödött, amikor a Hajdúdorogi Görögkatolikus Egyházmegye felállításával kimondatlanul is egy magyar egyházmegyét alakítottak ki. Így azok számára, akik pusztán nemzetiségi alapon gondolkodtak, a Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye és annak nagyrészt ruszin nemzetiségű hívei idegen testként lettek értelmezve.

Tanulmányunkkal arra teszünk kísérletet, hogy bemutassuk azokat az állapotokat és azon problémák gócpontjait, amelyek a Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegyében és annak joghatósági területén felerősödtek az első világhéget megelőző években, vagyis Papp Antal kinevezésének (1912) időszakában.

¹² Papp Antal püspök az 1924. június 4-én kelt, az egyházmegyétől elkészülő körlevelében használja ezt a jelzöt. – vö.: Bendász István hagyatéki iratai.

Munkánkban elsődleges forrásként Bendász István hagyatéki irataira¹³ és a Kárpátaljai Területi Állami Levéltár (KTÁL)¹⁴ anyagára támaszkodunk. Ezeket értelmezzük azoknak a már megjelent munkáknak a fényében, amelyek az adott időszak történetét elemzik.

1. Papp Antal papságára és püspöki kinevezése vonatkozó adatok

Papp Antal, ahogy maga is leírja, 1924-ig volt a Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye szolgálatában. Bendász István hagyatéki iratai és a Püspöki Levéltár KTÁL-ban őrzött irataiban a következő életrajzi jellegű adatok találjuk, amelyekből a papi és püspöki ténykedésének részletei vázolhatóak.

A hagyatéék eredeti bejegyzése szerint 1893. december 29-én szentelte pappá Firczák Gyula püspök. Ezt az adatot a hagyatéék kezelője, Bendász Dániel, december 25-ére módosította. Az 1915-ös egyházmegyei sematizmusban azonban december 24-e szerepel.¹⁵ A hagyatéék további adatai szerint még a papszentelés előtt, 1891–1893 között levéltáros volt. 1893–1897 alatt iktató, 1897–1911 között püspöki titkár, 1901-től 1911-ig irodaigazgató. 1911–1912 alatt kanonok, majd 1912-ben segédpüspökké nevezték ki utódlási joggal. 1912-től pedig az egyházmegye püspöke 1924-ig, amikor miskolci apostoli adminisztrátorra nevezték ki.¹⁶

Az 1912-es év Papp Antal életében és az egyházmegye történetében is jelentős változásokat hozott. Kronológiailag a következő események történtek: 1912. április 3-án I. Ferenc József magyar király, mint főkegyúr kinevezte coadjutor püspöknek (utódlási joggal rendelkező segédpüs-

¹³ Bendász István hagyatéki iratai — Bendász István görögkatolikus kanonok, egyháztörténész az egyházüldözés előtt és a kommunizmus idején is gyűjtötte a görögkatolikus egyház múltjával kapcsolatos forrásokat. A hagyatéék kezelője: Bendász Dániel.

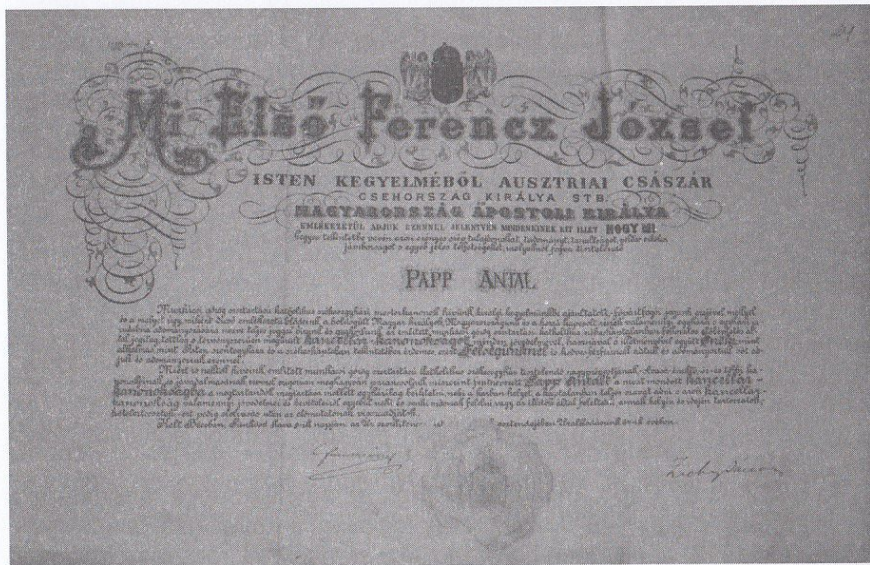
¹⁴ A Munkácsi Görög Katolikus püspökség iratai (151. fond), in.: Miszjuk Mihajlo – Kutassy Ilona, A Kárpátaljai Területi Állami Levéltár Beregszászi Osztályának magyar provenienciájú fondjai és leírási egységei 1918/1919-ig és 1938–1944/1945 között, Budapest, 2014, 43–52.

¹⁵ Schematizmus Cleri Greci Ritus Catholicorum Diocesis Munkacsiensis, Ungvár, 1915, 16. (Továbbiakban: Schem1915) — http://byzantinohungarica.hu/sites/default/files/images/munkacsi_sematizmus_1915.pdf

¹⁶ Bendász István hagyatéki iratai, 2833-as katalógusszámmal jelzett irat. Az irat címe: Hajdúdorogi Papp Antal.

pök).¹⁷ 1912. április 29-én X. Pius pápa jóváhagyta a kinevezést. 1912. június 1-én Firczak Gyula püspök elhunyt, mielőtt még a püspökszentelés megtörtént volna. Mivel a kinevezett püspöknek utódlási joga volt, a püspöki hivatalt azonnal átvehette.¹⁸

A püspökszentelésre később, 1912. október 14-én került sor, amelyet Drohobeczky Gyula körösi görögkatolikus püspök végzett Lányi József nagyváradi és Horváth Győző kalocsai püspökök segédletével. A szentelés szervezése és időpontjának kijelölése körül adódhattak nehézségek, mert az előzetes tervek szerint, melyről az egyházmegyei körlevél tájékoztatta a papságot, szeptember 21-ére, az Istenszüllő születésének

¹⁷ KTÁL 151. fond, 4 opisz, 69 ügyirat, 1. lap. — A Vallás és Közoktatásügyi Minisztérium 1448/1912-es iktatószámú, 1912. április 10-én kelt levelével közölte Firczak Gyula püspökkel a segédpüspöke, Papp Antal kinevezését.

¹⁸ vö.: Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye Körlevelei (Továbbiakban: Körlevél), 1912. évi VI. körlevél. — in.: Bendász István hagyatéki iratai. — Jakovics János nagyrépost küldött a papságnak 1912. június 14-i dátumozással.

ünnepére hirdette meg az eseményt.¹⁹ A sajtóból azonban világosan kiderül, hogy az október 14-i ünnepen történt a felszentelés.²⁰ Időközben, 1912. május 6-án I. Ferenc József, mint főkegyúr felállította a Hajdúdorogi Görögkatolikus Egyházmegyét, amelyet X. Pius 1912. június 8-án hagyott jóvá. Az új egyházmegye felállítását az országgyűlés 1913. évi XXXV. sz. törvénycikkével iktatta törvénybe. Vezetésére kezdetben nem neveztek ki püspököt, hanem 1912. november 17.²¹ és 1913. október 5. között Papp Antal lett az új egyházmegye adminisztrátora is.

A teljesség igényéhez hozzátartozik, hogy a hagyatékban a kitüntetéseit is rendezzük. Ezek közül megemlíthető, hogy 1899-ben pápai kápláná, 1902-ben szentszéki tanácsossá, 1905-ben pápai protonotáriussá és prelatússá, 1916-ban a Magyar Vöröskereszt háborús hadiékiérményes tiszti keresztjének tulajdonosává nevezték ki.²²

Papp kinevezését visszafogottan közlik az országos katolikus és civil lapok. Sokkal kisebb nyilvánosságot kap a sajtóban, mint elődje 1891-92-ben. Ez abból is adódhat, hogy 1912. áprilisi kinevezésénél még élt Firczak püspök, majd Gyula püspök halála az eseményeket a tervezetthez képest más mederbe sodorta. Az egyházmegye levéltárban fennmaradt levelezésből azonban világosan kiderül, hogy nagy lelkesedés fogadta mind az egyházi, mind pedig a világi közösség részéről. Aki megnyilvánult ebben a témában, vagy aki személyes hangvételű levelet, köszöntőt fogalmazott meg, belefoglalta azt a véleményét, hogy a legmegfelelőbb ember került a püspök székbe. A dicséret hangjainak a hallatásában talán a hajdúdorogiak fogalmazták meg az egyik legérzelemdúsabb levelet: „...méltóságod kinevezésében mi hajdúdorogiak is kitüntetve lettünk. — Hisz méltóságod Édesatyja, valamint elődjei tősgyökeres nemes hajdudorogi magyar görög katolikusok voltak, s így vérvérünkől való vér lévén, ezen kinevezésben mi a magyar görög katolikus hazafias érzelmű lelkipásztor megnyilvánulását látjuk.” — Továbbá remé-

¹⁹ uo.

²⁰ Üdvözlünk főpásztorunk, Görög Kath. Szemle, 1912. október 13. 13. évfolyam, 41. szám.

²¹ KTÁL 151. fond, 4 opisz, 58 ügyirat, 1. lap. — Apostoli kormányzóvá történt kinevezésének szentszéki tudomásulvétele és a Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegyére nézve fontos határozatai. 3-12. l.: A kormányzói kinevezést és az új parókiák felsorolását, illetve az apostoli kormányzó jogköreit tartalmazza.

²² Bendász István hagyatéki iratai, 2283-as irat.

nyüknek adtak hangot, hogy nem fogja megbánni, hogy – „hajdúnak született”²³

2. Firczák Gyula „öröksége”

Firczák Gyula munkácsi püspök 1912. április 16-án kiadott körlevelében jelentette be, hogy betegsége és előrehaladott kora miatt kérte, hogy utódlási joggal segédpüspököt nevezzenek ki az egyházmegyébe. Választása – körlevele szerint – nem is eshetett volna másra, mint: „Papp Antal pápai praelátus, apostoli protonotarius, székesegyházi kanonok, püspöki irodaigazgatóra..., aki egyházmegyénk kormányzása körül már 21 éve példás kitartással, mintaszerű buzgósággal működik mellettem, aki fedhetetlen jellemével, alapos teológiai képzettségével rendíthetetlen egyházas érzületével, lankadatlan munkásságával, tapintatos, szíves, előkelő modorával és szép erényekben gazdag, erélyes következetes tevékenységével nemcsak papjaink és híveink szeretetét, hanem a kormánnyal érintkezéssel lévő művelt társadalom, sőt a legmagasabb körök osztatlan becsülését és elismerését is kiérdemelte... az egyházmegye vezetését egészen nyugodt lélekkel bizom reá és azon erős meggyőződésben vagyok, hogy utódommá a legméltóbbat választottam.”²⁴

A Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye, amely az 1771-es felállításakor 13 vármegye fölött gyakorolt joghatóságot, a „hosszú 19. század” folyamán többször osztódott.²⁵ Azonban még a Hajdúdorogi Görögkatolikus Egyházmegye 1912-es felállítása után is nagy kiterjedéssel rendelkezett. Az új egyházmegye felállítása és Papp Antal püspök kinevezése után, az első világháború első évében (1915) adtak ki egyházmegye összeírást (sematizmust), amelyek rögzítik az egyházmegyére vonatkozó adatokat.

A gyűjtőlap tartalmazza még, hogy 1924-ben címzetes küzikei érsekké, 1937-ben valóságos belső titkos tanácsossá, 1943-ban pápai trónállóvá nevezték ki Papp Antalt.

²³ KTÁL 151. fond, 4 opisz, 65 ügyirat, 15-16. lap.

²⁴ Körlevél, 1912/II., 1912. április 16.

²⁵ Bendász István, A munkácsi egyházmegye területváltozásairól, in.: Bendász István - Koi István, *A Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye lelkészsegeinek 1792. évi katalógusa*, Nyíregyháza, 1994, 17kk.

A Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegyére vonatkozó adatok Papp Antal püspök kinevezéséhez legközelebbi összeírásokban²⁶

Az 1915-ös egyházmegyei sematizmus adatai					1910-es népszámlálási lélekszámadatak az egyházmegyéhez tartozó vármegyékben
Főesperesi kerületek	Esperesi kerületek	Parókia	Felekezeti iskolákban tanulók száma	Hívek száma	
Bereg	11	81	8 483	122 221	236 611
Máramarosi Külhelynökség	11	82	7 136	185 032	357 705
Ugocsa	3	29	3 200	43 435	91 755
Ung	8	68	6 683	87 876	162 089
Zemplén	6	50	4 521	44 634	343 194
Összesen	39	310	30 049	483 198	1 191 354

Az egyházmegyének az 1915-ös egyházmegyei sematizmus szerint az 5 főesperességben (4 főesperesség és a Máramarosi Külhelynökség) 39 esperessége volt, abban 310 parókiaja 483 198 hívővel. Felekezeti iskolahálózatában 30 049 elemi iskolás tanult. Mindez a joghatóságához tartozó 5 történelmi vármegye lakosságának közel a felét tette ki.

A létszámbeli adatokon túl kifejtett intézményi háttérrel rendelkezett, tíz tagú káptalanja²⁷, 5 főesperesi kerülete, 2 apátsága²⁸ (Csernek-hegy, Körtvélyes), konzisztoriális szentszéke, kancelláriája, könyvtára és levél-

²⁶ A püspök kinevezéséhez legközelebbi egyházi összeírás az 1915-ös egyházi sematizmus volt. — vö.: http://byzantinohungarica.hu/sites/default/files/images/munkacsi_sematiszmus_1915.pdf (kutatás ideje: 2017. 12. 8.)

Az összlakossághoz való összehasonlításként pedig az 1910-ben tartott, Központi Statisztikai Hivatal által lefolytatott népszámlálási adatokat közöljük. — Kepecs József (szerk.), *Kárpátalja településeinek vallási adatai (1880–1941)*, Budapest, 2000.

²⁷ Schem1915, 22-23.

Papp György, *A munkácsi egyházmegye székeskáptalanjának statutumai*, Ungvár 1942.

²⁸ Schem1915, 25.

tár, teológiai lyceuma, papnevelő intézete, kántortanító-képzője, papok és kántortanítók fiú és leány árváinak intézete, ugyanezek gyermekeinek kollégiuma, a kántortanítók árváinak Erzsébet Intézete volt.

A munkácsi püspök hivatala és az egyházmegye papsága a 19-20. század fordulójára, Firczák püspöki időszakára olyan tényezővé fejlődött, amely a görögkatolikus egyház tagjainak a legnagyobb támaszt, a politikumnak pedig a legfontosabb partnert jelentette a görögkatolikus vidék irányításában. Fontos tényezőnek tekinthető azonban az is, hogy az egyházmegye területének az Ungvár–Munkács–Nagyszőlős–Huszt vonaltól északra eső része, ahol a ruszinság élt, az országos átlaghoz képest képzettség szempontjából és gazdaságilag messze elmaradott vidék volt. Továbbá azt is lényeges megjegyeznünk, hogy bár a Hajdúdorogi Görögkatolikus Egyházmegye felállításakor (1912) többnyire magyar anyanyelvű egyházközségeket soroltak be az új egyházmegyébe, jelentős számú magyar anyanyelvű hívő maradt a Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegyében is. Ez a szempont nem jelentett problémát az első világháborút lezáró trianoni döntésig, ugyanis az egyházmegyék továbbra is ugyanahhoz az esztergomi érseki tartományhoz tartoztak és ugyanannak az államnak voltak a tagjai.

Ennek a különleges kapcsolatnak három jelképes momentumát érdemes kiemelni:

– Nemzeti-kulturális kapcsolat: A millenniumi események megünneplésénél (1896), a jelenlegi Kárpátalja területén a görögkatolikusok központi szerepet kaptak. A munkácsi ünnepség főszónoka Firczák Gyula püspök volt, az ungvári várban pedig ő végezte a Szent Liturgiát.²⁹ A millenniumi ünnepségekhez kapcsolódóan az állami küldöttség kirándulást tett a Vereckei-hágónál, miközben a jelesebb helyszíneken a görögkatolikus papok tartották a prédikációkat. Ezekről az országos lapok is bőszes beszámolót adtak.³⁰ Az ünnepségsorozatot a görögkatolikusok arra használták fel, hogy felhívják az egyházmegyéhez tartozó ruszin nép magyar nemzethez való kötődésére a figyelmet. A magyar társadalom részéről a korszak nagy kérdésfelvetése ugyanis az volt, hogy a jelentős számú ruszin nemzetiségű hívőt magába foglaló egyházmegye területén a magyar nemzethez való kötődés megfelelő-e?

²⁹ Marosi István, *A munkácsi görög katolikus egyház kihívásai és a megoldási kísérletek Firczák Gyula püspök (1891–1912) tevékenysége idején*, 2010 (licencia dolgozat), 42. o.

³⁰ Vasárnapi Ujság, 43. évfolyam, 1896. július 26., 30. szám, 497-497, 501. o. Vasárnapi Ujság, 43. évfolyam, 1896. augusztus 2., 31. szám, 512-514. o. Vasárnapi Ujság, 43. évfolyam, 1896. augusztus 9., 32. szám, 530. o.

– Gazdaság felzárkóztatás: A millenniumi események egyházmegyei ünnepségei alatt tapasztalt nyomor a következő évben cselekvésre készítette a politikumot, s elindult a jelentős eredményeket hozó hegyvidéki (ruszin) akció. A program ugyan egy tervszerűen kidolgozott gazdasági-felzárkóztató kezdeményezés volt, azonban az köztudottan Firczák püspök inspirálása következtében indult el, ami kulcsszerepet biztosított/feltételezett a görögkatolikus papságnak is. A püspök a program menetében is tevékeny részt vállalt, az országgyűlési képviselőkkel és a program első vezetőjével, Egán Edével is folyamatos kapcsolatot ápol.³¹ Amikor Egánt megölték, akkor is a Firczakkal való tárgyalásról igyekezett Munkácsra. A görögkatolikus papság is kulcsszerepet vállalt mind a felvilágosítás, mind pedig a szövetkezeti rendszer elindítása és működtetése tekintetében.³² A püspök ezt el is várta papjaitól, akik – miközben megfeleltek az elvárásoknak – a helyi társadalom még markánsabb szereplőivé váltak.

– Egyházi élet. A magyar liturgikus nyelv ügyének fejlődése,³³ a liturgiafordítások elindítása (1905), a szláv szövegek revideálásának és

³¹ Marosi István, *A munkácsi görög katolikus egyház kihívásai...*, 80-86.

³² KTÁL, 151. fond, 17. opisz, 1522. ügyirat, 1–12. lap - A Hegyvidéki akció alakuló ülésének jegyzőkönyve, Budapest, 1897. február 4.

Braun László, *Hítelszövetkezetek a hegyvidéki kirendeltség keretében 1898–1910 között*, Ungvár, PoliPrint, 2011.

Botlik József, *Hármas kereszt alatt...*, 114–134.

Mayer Mária, *Kárpátukrán (Ruszin) politikai és társadalmi törekvések 1860–1910*, Akadémiai kiadó, Budapest 1977, 99-110.

Gönczi Andrea, *Ruszin skizmatikus mozgalom a XX. század elején*, PoliPrint-II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Ungvár-Beregszász, 2008, 36–43.

Botlik József, *Egestas Subcarpathica, Adalékok az Északkeleti-Felvidék és Kárpátalja XIX-XX. századi történetéhez*, Hatodik Síp Alapítvány, Budapest 2000, 69–131.

A Kárpátaljai Állami Levéltár Beregszászi fiókjának anyagában a 772-es fond őrzi a Magyar Földművelésügyi Minisztérium Hegyvidéki kirendeltségének anyagát, mely anyag 1897-től kezdődően tartalmazza a dokumentumokat. A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola *Egán Ede és a Felvidéki Akció* címmel tartott 2001-ben Beregszászon tudományos konferenciát a program elindítójáról, és annak munkájáról.

³³ Végheő Tamás, *Firczák Gyula püspök tevékenysége a Hajdúdorogi Egyházmegye felállításának ügyében* – A Beregszászon 2012. november 22-én Firczák Gyula (1836–1912) munkácsi püspök halálának 100. évfordulója alkalmából rendezett emlékkonferencia előadása.

állami pénzen való kiadásának az lehetősége,³⁴ a Hajdúdorogi Görögkatolikus Egyházmegye felállítása jellemezték a korszak egyházi életét. S mindezek a folyamatok a Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye „kebelén” és a munkácsi püspök tekintélyét maga mögött tudva valósultak meg.

Ebben a politikai és szellemi környezetben szocializálódott Papp Antal és érlelődött a személyisége Firczák Gyula, a Kárpátok vidékének egyik legtekintélyesebb alakja munkatársaként. Egy ilyen általánosan elfogadott és tisztelt püspöki egyéniség után hivatalba lépni már önmagában is komoly kihívást jelenthetett. Azonban a 20. század első két évtizede különlegesen nehéz belpolitikai és világpolitikai kihívás elé állította az egyházmegyet, és annak püspökét, Papp Antalt.

3. Megváltozott politikai környezet

Firczák Gyula püspökségének vége felé megváltozott a politikai környezet, melyben a munkácsi püspöknek mozgástere lehetett. Az eltérő megoldási kísérleteket pedig a politikai környezet nagyban befolyásolta, amiért nem feltétlen szükséges kvalitásbeli különbségeket keresni Papp Antal és Firczák Gyula megnyilvánulásai között. Annak ellenére igaz ez, hogy az egymást követő két püspök politikai és egyházi irányultsága közel állhatott egymáshoz (legalábbis ez következik abból, hogy Firczák meggyőződéssel javasolta utódjának Papp Antalt), a későbbi megítélésük jelentősen különbözik.

Amikor Firczák bejelentette, hogy utódlási joggal Papp Antalt segédpüspöknek nevezik ki, ezt írja: „21 éve példás kitartással, mintaszerű buzgósággal működik mellettem”. Világosan kitűnik, hogy Firczák egész püspöki időszakát (1891/1892-1912) a püspöki palotában élte végig valamilyen egyházkormányzati hivatal betöltésével. 1893. december 29-én szentelte őt pappá Firczák Gyula. Előtte egy évig püspöki levéltáros volt, majd püspöki titkár, irodaigazgató, kanonok.³⁵ Ha Firczák működé-

³⁴ A magyar liturgiafordítások és szláv szövegek revideálásának az ügyét leginkább az alábbi iratcsomók tartalmazzák:

KTÁL 151. fond, 2. opisz, 946. ügyirat; KTÁL 151. fond, 3. opisz, 27. ügyirat; KTÁL 151. fond, 2. opisz, 942. ügyirat; KTÁL 151. fond, 3. opisz, 950. ügyirat; KTÁL 151. fond, 2. opisz, 445. ügyirat; KTÁL 151. fond, 3. opisz, 1183. ügyirat; KTÁL 151. fond, 2. opisz, 1175. ügyirat.

³⁵ Bendász István hagyatéki iratainak bejegyzései Papp Antalról (2283-as személyi karton): 1893. december 25-én szentelte pappá Firczák Gyula püspök; 1891-1893: levéltáros; 1893-1897: iktató; 1897-1911: püspöki titkár; 1901-1911: irodaigazgató; 1911-1912: kanonok; 1912-1912: segédpüspök utódlási joggal.

sét a Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye egyik legkiemelkedőbb időszakának tekinthetjük, akkor azt is meg kell állapítanunk, hogy Papp Antal ezt a kiteljesedést mintegy „burokban élte át” a püspöki hivatal védettségében. Elődje teológiai tanárként, országgyűlési képviselőként és politikusként komoly tekintélyre tett szert, és jelentős „terepmunkát” végzett már püspöki időszaka előtt is. Papp azonban egyfajta védettséget élvezett, és abban a tudatban szocializálódott, hogy a munkácsi püspökség az Északkeleti- Felvidék egyik legtekintélyesebb hivatala, s ez nemcsak egyházilag, hanem politikailag is értendő.

Firczákknak sikerült egyfajta gátat építeni az egyházmegye nem magyar híveire nehezedő nemzetpolitikai nyomást generáló politikum és a nemzetiségi hívek közé. A magyar nemzeti eszme ruszinok részéről való megértésében mindvégig a folyamatosságot és fokozottságot képviselte.³⁶ Ennek a gondolatkörnek a jegyében érte el azt is, hogy a magyar liturgiafordításokkal egy időben a szláv liturgikus könyvek kiadása és revideálása is megtörténjen. Már a 19. század végén is felmerül a naptárreform kérdése, a 20. század első éveiben pedig a betűreform is témává vált.³⁷ Ezeknek a kérdéseknek az elnapolását azonban sikerült elérnie. A skizmatikus parasztmozgalomnak az első szakasza is Firczák idejében zajlik le, amely az ő püspöksége idején még nem volt annyira kiterjedt.³⁸ Firczákknak a miniszterelnökkel szemben már 1903-ban meg kellett védenie papjait a hazafiatlanság vádjával szemben: „*Híveim, papjaim és tanítóim ismerik és követik intencióimat, mely nem más, mint az, hogy a hegyvidéki ruthén, vagy orosz nép, mely előtt épp oly kedves e hazának röge, mint magyarajku testvére előtt, a magyar nyelvet honpolgári kötelességből és saját javát tekintve minél alaposabban megtanulhassa, hogy nyelvben is megérthesse testvérét a magyart, kivel érzelemben mindig egy volt és egy akar maradni.*”³⁹

További kutatásokat igényelne, hogy Firczák számára volt-e egyéb alternatíva a püspöki utódlás tekintetében. Illetve az is, hogy a püspök

³⁶ KTÁL, 151. fond, 2. opisz, 946. ügyirat, 1-2. lap. – Firczák Gyula munkácsi püspök levele Tisza István miniszterelnökhöz a szertartási könyvek magyar nyelvű fordításainak elkészítése és a szláv nyelvű szövegek revideálása ügyében, Ungvár, 1904. július 6.

³⁷ KTÁL 151. fond, 25. opisz, 1572. ügyirat, 1-5. lap. – Kaminszky Géza és Volosin Ágoston javaslata a cirill betűs szövegek fonetikai átírására, Ungvár, 1904. július 8.

³⁸ Gönczi Andrea, *Ruszin skizmatikus mozgalom...* 44-74.

³⁹ KTÁL 151. fond, 2. opisz, 918. ügyirat, 1-4. lap. – Az ügyirat tartalmi leírása szerint a munkácsi püspök magyarázata Magyarország miniszterelnökének az Ungváron kiadott „Nauka” című ruszin nyelvű lap kiadásával kapcsolatban.

környezetében milyen személyes ambíciók léptek működésbe a püspökváltáshoz közeledve. Jelenlegi ismeretünk alapján azt állapíthatjuk meg, hogy Firczák halálával leginkább egy integráló, és minden irányba tekintélyt parancsoló személyiség jelenlétének a hiánya jelentkezett.

A politikum részéről is érezhetőbb lett a nyomás felerősödése az egyházmegyére nézve, s ezzel párhuzamosan kezdtek felerősödni az egyházmegyén belül is a különböző csoportosulások, nemzetiségi irányzatok előretörései, és megkezdődött a problémák akuttá válása.

4. Az egyházmegye területén jelentkező súlyos problémák

A Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye területén több olyan problémakör erősödött fel a 20. század elején, az első világháborút megelőző években, amelyek súlyosan nehezítették az egyházmegye életét és komoly kihívások elé állították Papp Antalt már püspöksége kezdeti időszakában is:

4.1. A skizmaper következményei

Kiújult és második, erőteljesebb szakaszába lépett a skizma-mozgalm. Az 1913-ban lezajlott máramarosi-skizmaper vádpontjai között szerepelt a görögkatolikus felekezet és papság elleni izgatás is. (További vádpontok a magyar állam és a magyar nemzet elleni lázítás volt.) A vádpontokat nem sikerült ugyan bizonyítani, azonban az eseménysorozat különösen nagy médiafigyelmet kapott és erősen kompromittálta a görögkatolikus egyházat is. Ezzel párhuzamosan pedig a pravoszláv egyház kárpátaljai terjedését generálta.⁴⁰ A közvélemény ugyanis úgy értékelte, hogy az igazságszolgáltatás a görögkatolikus egyház érdekeit védi, s az államhatalommal való kollaborálás és lekötözöttség látszata erősödött a társadalomban.

4.2. Bizalmatlanság a társadalom részéről

A skizmaperrel ellentétes irányú hatást generált az a bizalmatlanság, amely a társadalom részéről a háború kezdetén alakult ki a görögkatolikus egyház és papjai iránt. Ez különösen a Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye hegyvidéki területein szolgáló klérus iránt vált erőteljesebbé. A cári birodalomnak ugyanis az volt célja, hogy megszerezze a monarchia ukrán és rutén területeit. Ezt pedig a pravoszláviával alátá-

⁴⁰ Botlik József, *Egestas subcarpatica...*, 130.

masztott pánszláv-nagyorosz törekvésekkel kendőzte és készítette elő.⁴¹ A helyzetet bonyolította, hogy a háború kezdete után a cári csapatok elfoglalták az ország északkeleti részét. Kivonulásuk után a jegyzők és kocsmárosok irigységből és bosszúból kémkedéssel vádolták meg a görögkatolikus papokat.⁴² A vádak ugyan alaptalannak bizonyultak, ám a megrázkódtatás mély sebeket okozott a görögkatolikus kléruson belül. Elkezdett kialakulni egy látványos szakadék a többségi magyar társadalom⁴³ és a rutén⁴⁴ terület társadalmá között.⁴⁵

⁴¹ *im.*, 133.

⁴² Botlik József, *Hármas kereszt alatt...*, 188 kk.

Bizonyára lehettek személyes ellentétek is az ügyek hátterében, azonban a hegyvidéki (ruszin)- akciónak voltak olyan elemei, amelyek az alkoholfogyasztás korlátozására és az illegális terjesztés visszaszorítására irányult. Továbbá a munkácsi püspökök ebben az időszakban erőteljesen törekedtek az alkohol-prevencióra (vö.: 1900. évi III. körlevél. - in.: Bendász István hagyatéki iratai - Firczák Gyula munkácsi püspök nagybőjti körlevelében közreadott alapszabály a mértékletességi egyletek működéséről, Ungvár, 1900. február 26.). A felvilágosító programba és a szervezőmunkába pedig bekapcsolódott a görögkatolikus papság is. Firczák Gyula püspök kötelezte papjait, hogy a szövetkezetek vezetői, vagy a vezetőségi tagjai legyenek. (vö.: (1.) Bendász István hagyatéki iratai, az 1900. évi (...) körlevél 4793. számú rendelete - Firczák Gyula munkácsi püspök körlevele Bereg-, Máramaros-, Ugocea és Ung vármegyék papságának és kántortanítónak a hegyvidéki akcióról. Ungvár, 1900. június 21. (2.) Az 1902. évi (VIII.) körlevél 6416. számú rendeletére - Firczák Gyula munkácsi püspök buzdítása a papság hegyvidéki akcióban való aktívabb részvételére Ungvár, 1902. november 5.) Ezek a tevékenységek ellenérdekelte tették a kocsmárosokkal és falusi jegyzőkkel szemben, akik koholt vádakkal jelentették föl a papokat.

⁴³ A magyar nemzetiségű lakosság az egyházmegye síkvidéki területein élt, ahol a vallási többszínűség is jellemző volt. (Protestáns egyházak, római katolikus, izraelit közösségek.) Miután a Hajdúdorogi Görögkatolikus Egyházmegyét létrehozták (1912) – amely többnyire a magyar közösségeket foglalta magába, és felállítását a magyar liturgiáért való küzdelem jelentősen generálta –, az új egyházmegye határain kívül is maradtak magyar anyanyelvű görögkatolikusok. A Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegyén belüli magyar anyanyelvű hívők tekintetében a Magyar Királyság keretei között nem jelentett különösebb nehézséget a magyar identitás fejlődése, ugyanis maga az egyházmegyei vezetés is magyar identitású volt.

⁴⁴ A rutén nemzetiségűek az egyházmegye hegyvidéki területein, többnyire az Ungvár–Munkács–Nagyszőlős–Huszt képzeletbeli vonal mentén elhelyezkedő nyelvhatártól a Kárpátok gerince irányába elhelyezkedő területek.

⁴⁵ Pirigyi István, *Magyarországi Görögkatolikusok Története, II.*, Görögkatolikus Hittudományi Főiskola, Nyíregyháza, 1990, 71.

A papság ezzel a szituációval egy merőben új helyzetben találta magát. A hegyvidéki-akcióban megbecsült személyiségek voltak és pozitív feladatokat láttak el, ebben a szituációban pedig úgy tüntették fel őket, mint a haza ellenségei. A társadalom részéről ez a véleményváltás egy bő évtized leforgása alatt zajlott le.

A rágalmak valótlannak bizonyultak ugyan, azonban a kialakult helyzet súlyosságát jól mutatja, hogy Tisza István miniszterelnök felvidéki útja után (1914. október 23.) bocsánatot is kért a görögkatolikus papságtól.⁴⁶ Azonban a görögkatolikus klérus nagy részében ez a „diszkomfort” érzés maradandó nyomot hagyott, talán a püspökben is. A megmaradt lelki fájdalmat jól tükrözi egyik ide vonatkozó megfogalmazása: *„És nem akadt senki a tekintély emberei között, aki védelmébe vette volna papságunkat a tekintély egész súlyával. Szinte szabadfolyást engedtek a további gyanúsításnak.”*⁴⁷

4.3. Betű- és naptárreform

A magyar államvezetés és kormány részéről már a 19. század vége felé komoly nyomás nehezedett a Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegyére a betű- és naptárreform kérdésében. Azzal szeretnék volna megszüntetni és kiiktatni a szláv nyelvű irodalom behozatalát, hogy a cirill betűs szövegeket latin betűkkel írták volna át mind az egyház könyvekben, mind pedig az egyéb irodalmi művekben. A naptárreformot pedig elsősorban a gazdasági érvekkel igyekeztek alátámasztani.

A ruszin nemzetiségű hívek részéről megfogalmazott aggodalmakon túl ez már belső feszültséget is generált az egyházmegyén belül. A püspök ugyanis szembekerült a betűreform megvalósítására létrehozott ungvári bizottság tagjaival, akik ezt nem tartották helyesnek és a bécsi nunciushoz fellebbeztek. (1915. június 22.) Végül csupán a felekezeti iskolák tankönyveibe alkalmazták a latin betűket.

A kérdés ismételt napirendre kerülése és egy új koncepció erőltetése azért is elgondolkodtató, mert az 1905-ben (Firczák által) elindított szertartási könyvek fordítási és revideálási munkái ebben az időben még zajlottak.⁴⁸ A korabeli viszonyokat figyelembe véve a bizottság részéről a kormánnyal és a püspökkel szemben megfogalmazott aggodalmak érthetőek voltak, s azok negatív kimenetele be is igazolódott. A ruszinság ugyanis az ószláv nyelvet „szent nyelvnek” és az „oltár nyelvének” tekin-

⁴⁶ Botlik József, *Hármas kereszt alatt...*, 189.

⁴⁷ *Papságunk védelmében*, Görögkatolikus Szemle, 1914. október 18.

⁴⁸ vö.: 23. lábjegyzet.

tette. Ezzel pedig komoly érvet adtak az egyházi unió ellenségeinek, akik a skizmamozgalom aktivistái és pravoszláv eszmék terjesztői voltak. Érvelésük ugyanis arra épült, hogy az igaz hit megtartásának egyedüli letéteményese az orosz cár, aki nemcsak földet oszt, hanem megtartja a hitet is, amelynek egyik kifejezője a cirill betűkkel leírt szöveg. Nagyvonalakban ugyanez a gondolatmenet érvényesült a naptárreform ügyében is, amely ugyan fontos és indokolt lett volna, de ezekben az években még kevésbé volt időszerű a kérdés, mint korábban. Mindkét témakörből hitkérdést kreáltak és később mindkettőt vissza kellett vonni.

4. Helyzetrajz és programbeszéd

A munkácsi püspökök ősi gyakorlata volt, hogy hivataluk kezdetén kiadtak egy olyan körlevelet, melynek szellemében a hivataluk betöltésére törekedtek. Így ezen körleveleket egyfajta püspöki programalkotásnak is tekinthetjük.

Papp Antal 1912. augusztus 12-i körlevelében⁴⁹ adja közre saját püspöki helyzetértékelését és programját. Az irat szerint a legnagyobb veszély a skizmatikus mozgalomban keresendő, amely az addigra lefolytatott vizsgálatok alapján egyértelműen *„fizetett külföldi ügynökök izgatására vezethető vissza, kik újságokkal, népiratkákkal s titkos utazók közvetlen rábeszélésével hatnak a jámbor népre.”*

A mozgalom külső hatásainak a sikerét az egyházmegye által lefedett társadalom belső problémáiban jelölte meg: *„Általános a panasz népünk kulturális hátramaradottsága és gyenge erkölcsi ellenálló ereje miatt; és csakugyan le nem tagadható népünkél az analfabéták nagy száma, az iszákosság hatalmas elterjedése, a népnek az újságokkal és egyéb olvasmányokkal szemben tabusított tartózkodása, az iskolától való idegenkedése stb.”*

Ugyancsak megfogalmazta kritikáját a hatályos politikai nézetek és társadalmi rend ellen is. A bajok előidézésében nagyrészt a liberális világnézetet jelölte meg, *„mely társadalmi téren az osztályok elkülönüléséhez, a politikában az erőszakos sovinizmushoz, a kereskedelmi téren pedig a tisztességtelen versenyhez vezetett. E hibás felfogásból (ki)folylólag a mélyebb belátás nélkül szükölködő uri ember lealázónak tartotta a köznéppel való érintkezést, s hazafiatlanságnak bélyegzett minden törekvést, mely a magyarul nem beszélő nép anyanyelvének művelését, kulturális igényének kielégítését kívánta.”*

⁴⁹ Körlevél, 1912/IX., 1912. augusztus 12.

Külön kiemeli azt az elterjedt véleményt, miszerint „*a ruszin nép vallásos*”. Azonban – véleménye szerint – különbséget kell tenni „*a vallásosságra való hajlandóság és az öntudatos hitbuzgóság között*”. Az érzelmi momentumokat elégtelennek tekintette, sokkal inkább arra kell törekedni szerinte, hogy a vallásos ismeretek meggyőződéssé alakuljanak, s ezzel együtt kell megerősíteni bennük „*a szertartás ismeretén alapuló ragaszkodást*”. Külön problémaként jelöli meg a papság gyakorlatilag hanyag életmódját, ti. a papság ritkán prédikál, a hittanórákat nem a pap végzi, gyakran le sem ellenőrzik, hogy a kántortanítók mit tanítanak.

A helyzetelemzés után pedig az elsődleges rendeleteit is megfogalmazza a körlevélbe foglaltan:

1. „*A hitoktatást úgy az állami, mint a felekezeti iskolában a lelkész (illetőleg a segédlelkész) in persona és XIII. Leo pápa rendeletéhez híven a tanulók anyanyelvén, a püspöki kar által kiadott tanterv szerint teljessé.*”

2. Különös hangsúlyt kell fektetni – rendelkezése szerint – a nép anyanyelvének az átadására és kultúrájának a megismerésére. Véleménye szerint helyes a skizmatikus mozgalom azon vádja, mely szerint „*a nép anyanyelvének és az egyházi énekek tanítása el van hanyagolva*” az egyházmegyében. Ezzel a nép teljesen elidegenedik a felekezeti iskolától, amelynek így lehetősége sincs arra, hogy a nevelés eszköze lehessen. „*...mert csak szeretettel, csak a nép érzelmi világát megértő közeledéssel lehet tömegeket vezetnünk és nevelnünk, csak így lehet a hazafias szellemet és a magyar nyelvet bevinnünk a nép otthonába.*”

3. A körlevélben bejelenti, hogy lelkipásztori látogatásokkal szeretné megnyugtatni a felzaklatott népet. A körlevélhez pedig külön *főpásztori szöveget* is mellékel magyar és ruszin nyelven, melynek felolvasását kötelezővé tette, sőt elvárta annak az értelmiségi hívek számára való átadását.

Összegzés

Papp Antal püspök 1912-ben, az Nagy Háború „előestéjén” vette át a Munkácsi Egyházmegye irányítását Firczak Gyula püspöktől, akinek 21 évig volt közvetlen munkatársa. Az *ősi munkácsi egyházmegye* vezetőjeként komoly kihívás előtt állt, ugyanis az elődei által szorgalmazott szociális és kulturális akciók még nem hoztak elegendő eredményt a társadalom homogenitásának megteremtésére és a gazdasági fejlődés biztosítására. Leginkább azért, mert a programok előfeltételeként a szükséges mennyiségű értelmiség továbbra sem állt az egyház és az állam rendelkezésére. A Hajdúdorogi Görögkatolikus Egyházmegye

felállítását után nagyrészt ruszinokból álló Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye ezért egyik oldalról a skizmamozgalom által magával hozott pánszlavizmus destruktív hatásának volt kitéve. Másik oldalról pedig az egyre erősödő nemzetiségeket elutasító politikai nyomás volt a jellemző, mely a ruszin társadalom irányába kezdett egyre kirekesztőbbé válni. Következésképpen pedig a görögkatolikus klérus közel másfél évszázados integráló képessége is bizonytalanná vált.

Papp Antal püspök az egyházmegye élére a magyar történelem egyik legnehezebb periódusának a kezdetén került. A Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye 31. püspökeként társadalmi és világpolitikai ütközőzónák miliójában kezdte meg működését. Az egyházmegyének a püspökkel az élén leginkább a nemzetiségi kérdésből eredő kihívásokkal kellett megküzdenie egy olyan korszakban, amikor az ország peremvidékének számító Kárpátok vidéke egyre inkább az országon kívüli politikai erők figyelmének a középpontjába került.